

مرحله دوم واقعه قیامت: ارائه پرونده اعمال

دکتر سید محسن میر باقری

اشاره

پیش تر گفتیم که قیامت از دیدگاه قرآن دو مرحله دارد: مرحله اول برچیده شدن مدرسه دنیا است که این دوران تمام می شود. مرحله دوم برپایی قیامت با دمیده شدن در صور دوم است. در مرحله دوم چندین حادثه رخ می دهد که همه این حوادث به صورت فهرست گونه در آیات آخر سوره مبارک زمر آمده اند: همگان از قبرها برمی خیزند، زمین به نور پروردگارش روشن می شود، کتاب را قرار می دهند و سپس پیامبران و شاهدان را می آورند، در محضر آنها قضاوت بر حق انجام می شود و سپس اعمال را باز می گردانند و آن گاه هم مقدمات روانه شدن به سوی جهنم و بهشت را برای کفار و اهل تقوا فراهم می کنند. همچنین گفتیم که قرآن کریم هنگام بحث از قیامت از سه کتاب سخن می گوید که نخستین آنها کتاب شخصی و پرونده اعمال فردی است. در جلسه گذشته نکاتی را درباره اینکه این پرونده چگونه شکل می گیرد و فرشتگان چگونه این پرونده بسیار با اهمیت را تنظیم می کنند، بیان کردیم. مسئله دیگر در این زمینه چگونگی ارائه پرونده اعمال، ماهیت کتاب امتها و کتاب فراگیر در قیامت و همچنین حضور پیامبران و شاهدان در قیامت است که در این جلسه بدان می پردازیم.

کلیدواژه ها: قیامت، صور دوم، قرآن، نامه اعمال، شاهدان قیامت

ارائه پرونده ها

قرآن کریم می فرماید: «و هر انسانی، پرونده اش را بر گردنش آویخته ایم و روز قیامت کتابی را برای او بیرون می آوریم که آن را گشوده می بیند. به او می گوییم: کتابت را بخوان. کافی است که امروز خود حسابگر خویش باشی» (اسراء/ ۱۳ و ۱۴).

چگونگی ارائه پرونده اعمال (۱)

پرونده افراد بشر به سه شکل به آنها داده می شود: از سمت راست، از سمت چپ و از پشت سر. قرآن کریم درباره کسانی که پرونده خود را از سمت راست دریافت می کنند، می فرماید: «فاما من اوتی کتابه بيمينه فيقول هاؤم اقرأ كتابه * انى ظننت انى ملاق حسابيه * فهو فى عيشة راضية * فى جنة عالية * قطوفها دانية * كلوا واشربوا هنيئا بما اسلفتم فى الايام الخالية» (حاقة/ ۲۴-۱۹).

پس کسی که نامه اعمالش را از سمت راستش دهند، فریاد می زند که: «هان، پرونده مرا بخوانید، من خود چنین فکر می کردم که حساب اعمالم را می بینم». پس او در زندگی رضایت بخشی قرار خواهد گرفت؛ در بهشتی عالی رتبه که میوه هایش در دسترس است. [به آنها گفته می شود: «بخورید و بیاشامید. گوارا بادتان، در برابر اعمالی که

در ایام گذشته انجام داده اید.» و درباره کسانی که پرونده خود را از سمت چپ

آن کس که
پرونده اعمالش
از سمت راستش
داده شود، به
زودی و به آسانی
اعمالش واریسی
می گردد و با
مسرت خاطر به
اهل و خانواده اش
می پیوندد

گشودن نامه ها

قرآن کریم می فرماید: «وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ» (تکویر/ ۱۰): آن روزی که پرونده اعمال مردم گشوده می شود. نامه اعمال در این جهان ملفوف و پیچیده است و در معاد منشور و باز می شود. در دنیا کسی از آن خبر ندارد و حتی اعمال گذشته انسان برای خودش پوشیده است. از این رو هر کسی با دیدن نامه اعمال خود در روز قیامت خواهد گفت: «چه نامه ای! هر خرد و کلانی را در آن شمرده و به حساب آورده اند، حتی شوخی و جدی به نگارش درآمده و گناهان کوچک و بزرگ در آن ثبت شده است (جوادی آملی، معاد در قرآن: ۳۶۹).

کتاب امت ها

پیش تر گفتیم که قرآن کریم در بحث از قیامت از سه کتاب سخن می گوید و مفسران بزرگ نیز این نکته را یادآور شده اند. چنان که در صفحه ۴۲۶ کتاب «معاد در قرآن»^۲ آمده است:

از دیدگاه علامه طباطبایی از ظواهر آیات قرآن کریم چنین به دست می آید که در قیامت سه کتاب وجود دارد:

الف) کتابی که به همه انسان ها مربوط است؛ چنان که آیه «وَوُضِعَ الْكِتَابُ» بر آن دلالت دارد. ب) کتابی که کردار هر امت در آن ثبت می شود: «كُلُّ أُمَّةٍ تَدْعِي إِلَى كِتَابِهَا (جاثیه/ ۲۸): هر امتی به نامه اعمالش فرا خوانده می شود.

ج) کتابی که ویژه هر انسان است: (و كل انسان الزمانه طائره في عنقه و نخرج له يوم القيامة كتابا يلقاه منشورا).

تاکنون درباره کتاب فردی و پرونده اعمال شخصی سخن گفتیم و جوانب گوناگون آن را بررسی کردیم. اینک به بررسی کتاب امت ها می پردازیم.

قرآن کریم می فرماید: (وَلِلَّهِ الْمُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ يَقُومُ السَّاعَةُ يُخْسِرُ الْمُبْطِلُونَ» و تری كل أمة جاثية كل أمة تدعى إلى كتابها اليوم تجزون ما كنتم تعملون * هذا كتابنا ينطق عليك بالحق انا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون (جاثیه/ ۲۹ - ۲۷): مالکیت و حاکمیت آسمان ها و زمین از آن خداست و آن روز که قیامت برپا شود، اهل باطل زیان می بینند. در آن روز هر امتی را که بنگری به زانو درآمده است. هر امتی به سوی کتابش فرا خوانده می شود. امروز سزای دستاوردها را می بینید. این کتاب ماست که به راستی و درستی با شما سخن می گوید. ما هر آنچه را شما انجام می دادید، نسخه برداری می کردیم.

دریافت می کنند، می فرماید: «وَإِنَّمَا مِنْ أَمْرِ كِتَابِهِ شِمَالَهُ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتِ كِتَابِيَه * وَ لَمْ أُدْرَمَا حِسَابِيَه * يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَه * مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَه * هَلِكُ عَنِّي سُلْطَانِيَه * خَذُوهُ فَعْلُوهُ * ثُمَّ الْجَحِيمُ صَلْوَهُ * ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذُرْعَاهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ * إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ * وَ لَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ * فُلْيَسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ» (حاقه/ ۳۵ - ۲۵).

اما کسی که پرونده اعمالش را از سمت چپش دهند، می گویند: «ای کاش هرگز پرونده ام را به من نمی دادند و نمی دانستم حساب من چیست. ای کاش با مردن و خاک شدن کار ما تمام شده بود. اموال من دردی از من دوا نکرد. سلطه و قدرتم نیز از کفم رفت». [ندا برآید که: «او را بگیرید و در بند و زنجیرش کنید. سپس او را در دوزخ بیفکنید. بعد او را به زنجیری که ۷۰ زراع است ببندید، زیرا او هرگز به خدای بزرگ ایمان نمی آورد و بر اطعام درماندگان تأکید نمی کرد. از این رو امروز در اینجا یار غمگساری ندارد.»

چگونگی ارائه پرونده اعمال (۲)

خداوند تعالی در سوره انشقاق درباره کسانی که پرونده آن ها به دست راستشان و از پشت سرشان داده می شود، می فرماید: «فَأَمَّا مَنْ أَوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ * فَسَوْفَ يَحْسَبُ حِسَابًا سِيرًا * وَ يُنْقَلَبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا» (انشقاق/ ۹ - ۷).

پس آن کس که پرونده اعمالش از سمت راستش داده شود، به زودی و به آسانی اعمالش واریسی می گردد و با مسرت خاطر به اهل و خانواده اش می پیوندد.

«وَإِنَّمَا مِنْ أَمْرِ كِتَابِهِ وَرَاءَ ظَهْرِهِ * فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا وَيَصْلَى سَعِيرًا * إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا * إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ * بَلَى أَنْ رَءَاهُ كَانَ بِبَصِيرَةٍ» (انشقاق/ ۱۵ - ۱۰).

و اما آن کس که پرونده اعمالش را از پشت سرش بدهند، دیری نمی گذرد که فریاد برمی کشد که: «وای بر من! [که هلاک شدم]» و در برابر شعله های آتش قرار می گیرد. این همان کسی است که در دنیا و در میان خاندانش [در راه کفر و گناه] شادمان بود. او تصور می کرد که هرگز [در قالب تن] باز نخواهد گشت. چرا، او بازگشت و پروردگارش او را زیر نظر داشت.

با توجه به آیات سوره های حاقه و انشقاق روشن می شود که تنها یک دسته اهل نجات هستند و راهی بهشت می شوند و آنان همان کسانی هستند که پرونده اعمالشان را از سمت راستشان به آن ها می دهند.^۱

منظور از کتاب امت‌ها چیست؟

در اینکه منظور از کتاب امت‌ها چیست، آرای گوناگونی مطرح شده است که از جمله مهم‌ترین آن‌ها موارد زیرند:

الف) کتاب اعمال امت‌ها که نسخه‌برداری شده است (مجمع‌البیان، ج ۹: ۸۰ ذیل آیه بالا)

ب) کتابی که بر پیامبر آن قوم نازل شده است و پیروان او درباره چگونگی عمل کردن به آن باید پاسخگو باشند (پیشین)

ج) احتمال دیگری که به نظر می‌رسد این است که منظور از «امت‌ها» در این آیه پیامبران نیستند، بلکه «امت‌های ابرار» و «امت‌های فجار» هستند که در آیاتی دیگر از آن‌ها یاد شده است.

قرآن کریم می‌فرماید: (کلان کتاب الفجار لفی سجين * و ما ادراك ما سجين * كتاب مرقوم * ويل يومئذ للمكذبين) (مطففين / ۱۰ - ۷): نه، هرگز [کسی را جاً نمی‌گذارند] دفتر سرنوشت فاجران تبهکار در سجين دوزخ است، و چه دانی که سجين چیست؟! این دفتری رقم زده شده و سرنوشتی است حتمی، وای بر کافران تکذیب‌کننده در آن روز.

و درباره ابرار و نیکان می‌فرماید: (کلان کتاب الابرار لفی عليين * و ما ادراك ما عليون * كتاب مرقوم * يشهده المقربون ...) (مطففين / ۲۱ - ۱۸): نه چنان است که می‌پندارند. محققا دفتر سرنوشت نیکان در «علیین» بهشت است، و چه دانی که علیون کدام است؟ دفتری است [که با اعمال آنان] رقم خورده و سرنوشتی است قطعی و مقربان درگاه حق شاهد آن هستند ...

با توجه به این آیات که برای هر کدام از «امت فجار» و «امت ابرار» دفتر سرنوشتی را مطرح می‌کند و یکی را در سجين و دفتر ابرار را در علیین می‌داند، گویا منظور از خوانده شدن هر امت به سوی کتابش این است که پس از رسیدگی به حساب و کتاب‌ها و روشن شدن وضعیت هر دسته، «امت فجار» را به‌سوی کتاب خود فرا می‌خوانند و چون کتاب سرنوشت آن‌ها در سجين است، در حقیقت آن‌ها به‌سوی سجين و جهنم فراخوانده می‌شوند و ناگزیر اجابت می‌کنند. بدین ترتیب آن‌ها به‌سوی سجين رانده می‌شوند^۲ و البته این دفتر سرنوشت برگرفته از اعمال دنیای آن‌هاست. از این‌رو به آن‌ها و همچنین به ابرار گفته می‌شود که: «این کتاب ماست که به‌درستی با شما سخن می‌گوید، ما از اعمال شما نسخه‌برداری می‌کردیم» (جاثیه / ۲۹).

«امت ابرار» و طایفه نیکان نیز به‌سوی دفتر سرنوشت خود که در علیین است، فراخوانده می‌شوند و آن‌ها با شور و اشتیاق بدان سو می‌روند و در حقیقت آن‌ها به‌سوی بهشت سوق داده می‌شوند (زمر / ۷۳).

کتاب فراگیر

در آیات سورة زمر که فهرستی از مباحث قیامت در آن مطرح شده، از کتابی خاص سخن رفته است. قرآن کریم می‌فرماید: (وضع الکتاب): کتاب قرار داده می‌شود.

این کتاب با کتاب فردی و شخصی انسان‌ها تفاوت دارد. زیرا اولاً نامه اعمال افراد بشر به آن‌ها داده می‌شود و چنان‌که گذشت، این موضوع با واژه «اوتی» بیان شده است، در حالی که در اینجا واژه «وضع» به معنای «قرار می‌گیرد» به کار رفته است. ثانیاً پرونده اعمال در همه جای قرآن به انسان‌ها اضافه شده است؛ چنان‌که می‌فرماید: (اوتی کتابه): کارنامه‌اش داده شود.

قرآن کریم یک بار دیگر از این کتاب فراگیر نام برده و درباره آن توضیح داده است: (و وضع الکتاب فتری المجرمین مشفقین مما فیه و یقولون یا ولتتنا ما لهذا الکتاب لا یغادر صغیرة و لا کبیرة الا احصاهما و وجدوا ما عملوا حاضراً و لا یظلم ربک احداً) (کهف / ۴۹): و در قیامت کتاب گذاشته می‌شود. پس مجرمان را می‌بینی که از آنچه در آن است، ترسان و هراسان‌اند و می‌گویند: «ای وای بر ما! این چه کتابی است که هیچ عمل کوچک و بزرگی را فرو نگذاشته، مگر اینکه آن را به شمار آورده است؟!» و همه اعمال خود را حاضر می‌بینند و پروردگارت به هیچ‌کس ستم نمی‌کند.

با توجه به نکات مطرح شده در این آیه، به نظر می‌رسد که این کتاب مخزنی کلی و عام از همه امور است و همه قوانین و معیارهای عدالت در قضاوت را دربردارد. پاداش‌ها و کیفرها را مطرح می‌کند و چه بسا اعمال افراد بشر را هم، علاوه بر اینکه در پرونده فردی آن‌ها ثبت شده، در خود بایگانی کرده است. مثل این کتاب همانند رایانه مادر در یک سازمان است که همه اطلاعات سازمان در آن گردآوری می‌شود.

حضور پیامبران و شاهدان

پس از قرار دادن کتاب کلی در صحنه قیامت و پیش از آغاز قضاوت، حادثه دیگری نیز رخ می‌دهد و آن حضور پیامبران و شاهدان است: (وجیء بالنبیین و الشهداء و قضی بینهم بالحق) (زمر / ۶۹): پیامبران و شاهدان را حاضر می‌سازند و سپس میان آن‌ها به حق داوری می‌شود.

در اینجا دو نکته باید بررسی شود؛ نخست اینکه شاهدان در قیامت چه کسانی هستند و دیگر اینکه منظور از شهداء در این آیه چیست؟

پیش از آغاز قضاوت، حادثه دیگری نیز رخ می‌دهد و آن حضور پیامبران و شاهدان است: (وجیء بالنبیین و الشهداء و قضی بینهم بالحق)

شاهدان در قیامت

شاهدان اعمال در قیامت بسیارند که از جمله آنها موارد زیر را می‌توان نام برد:

۱. اعضا و جوارح

قرآن کریم می‌فرماید: (اليوم نختم على افواههم و تكلمنا ايديههم و تشهد ارجلهم بما كانوا يكسبون) (یس/۶۵): در روز قیامت، بر دهان‌های جهنمیان مهر می‌زنیم و دست‌هایشان با ما سخن می‌گویند و پاهایشان بر کارهایی که انجام داده‌اند، شهادت می‌دهند.

و نیز دربارهٔ تهمت‌زنندگان می‌فرماید: (يوم تشهد عليهم السنتهم و ايديههم و ارجلهم بما كانوا يعملون) (نور/۲۴): در روز قیامت زبان‌ها، دست‌ها و پاهایشان دربارهٔ اعمالی که انجام می‌دادند، علیه آنها گواهی می‌دهند.

در سورة فصلت می‌فرماید: (حتى اذا ما جاؤها شهد عليهم سمعهم و ابصارهم و جلودهم بما كانوا يعملون) (فصلت/۲۰): هنگامی که دشمنان خدا به صحنهٔ قیامت به هم برسند، گوش‌ها، چشم‌ها و پوست‌هایشان به آنچه می‌کردند، گواهی می‌دهند. ملاحظه می‌شود که در این آیات، به شهادت دادن شش عضو از اعضای بدن اشاره شده است که این اعضا عبارت‌اند از: چشم، گوش، زبان، دست، پا و پوست بدن. این شهادت ممکن است به صورت بازبینی صورت اعمال باشد. یا با سخن گفتن اعضا و یا هر دوی آنها؛ چنان‌که هم تعبیر «تکلم» (یس/۶۵) و هم تعبیر «نطق» (فصلت/۲۱) دربارهٔ آنها به کار رفته است.

امام باقر (علیه‌السلام) دربارهٔ این شهادت می‌فرماینده: و لیست تشهد الجوارح علی مؤمن انما تشهد علی من حقت علیه کلمة العذاب... (نورالثقلین، ج: ۶، ۳۶۴ ذیل آیه ۲۰ سورة فصلت؛ جوادی آملی، معاد در قرآن: ۴۱۹): جوارح انسان مؤمن علیه او شهادت نخواهند داد. همانا جوارح کسی علیه او شهادت خواهد داد که عذاب الهی دربارهٔ او حتمی باشد.

امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) نیز در نهج‌البلاغه این‌گونه هشدار می‌دهند: «اعلموا عبادالله ان علیکم رسدا من انفسکم و عیونا من جوارحکم و حفاظ صدق یحفظون اعمالکم و عدد انفاسکم لاتستترکم منهم ظلمة لیل داج ولا یکنکم منهم باب ذو رتاج و ان غدا من الیوم قریب» (نهج‌البلاغه، خطبة ۱۵۷): ای بندگان خدا، بدانید که دیده‌بانی از خودتان و جاسوسانی از اندامتان بر شماست و از فرشتگان

مراقبانی هستند که از روی راستی کردار شما و شمارهٔ نفس‌هایتان را ضبط می‌کنند. تاریکی شب تار شما را از فرشتگان نمی‌پوشاند و درب بسته شده، شما را از آنها پنهان نمی‌کند و فردای قیامت به امروز نزدیک است.

۲. فرشتگان الهی

در روز قیامت بر هر کسی شهادتی از فرشتگان مأمور است. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «و جائت کل نفس معها سائق و شهید» (ق/۲۱): هر کسی که وارد محشر شود، مأموری از فرشتگان او را به پیش می‌راند و مأموری به‌عنوان گواه با او خواهد بود (محمدباقر بهیودی، معانی القرآن: ۵۲۵). **آیت‌الله جوادی آملی** دربارهٔ این آیه می‌فرماینده: برخی از مفسران می‌نویسند که هر کسی را فرشته‌ای برای حساب به محشر می‌کشد و فرشته‌ای بر نیک و بدش گواهی می‌دهد؛ چنان‌که این مطلب از برخی روایات نیز برداشت می‌شود (معاد در قرآن، ص ۴۱۷).

از امام صادق (علیه‌السلام) آمده است: «فانه لا ید یوم القیامه من ان یأتی کل انسان بشاهد یشهد له علی دینه» (نورالثقلین، ج: ۷، ۱۲۳).

شهادت این دو مورد، یعنی اعضا و جوارح و فرشتگان کاملاً روشن است. دربارهٔ شاهدان قیامت موارد دیگری از جمله شهادت زمین، شهادت خود انسان و ... نیز مطرح شده است، اما هیچ‌کدام از این موارد نمی‌تواند مصداق مورد نظر آیه «و جیء بالنیین و الشهداء» باشد. زیرا منظور این آیه شاهدانی است که آورده می‌شوند و برحساب و کتاب نظارت دارند و قضاوت در حضور آنها انجام می‌شود. از این رو مناسب‌ترین معنا برای آیه بالا مورد زیر است:

۳. اولیای الهی (شهادت مورد نظر آیه)

قرآن کریم به صراحت از شهادت اولیای الهی در قیامت سخن گفته است. مراحل این شهادت چنین است:

الف) سرآمد شاهدان و بلکه شاهد بر همهٔ شاهدان، پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله) است که بر همهٔ اهل محشر نظارت عام دارد.
ب) امیرالمؤمنین و امامان اهل بیت (علیهم‌السلام) که هر کدام بر مردم زمان خود نظارت دارند و شهادت می‌دهند.
ج) پیامبران گذشته که هر کدام بر مردم زمان خود نظارت دارند.

شهادت اعضا و جوارح و فرشتگان کاملاً روشن است. دربارهٔ شاهدان قیامت موارد دیگری از جمله شهادت زمین، شهادت خود انسان نیز مطرح شده است

پی‌نوشت‌ها

۱. تعبیر سمت راست المیزان است. نظیر صاحب المیزان این است که منظور از «سمینه» سمت راست است؛ ر.ک: المیزان، ج ۲۰: ۴۰۲. ۲. نوشتهٔ آیت‌الله جوادی آملی. ۳. دربارهٔ رانده شدن به‌سوی جهنم و بهشت سخن خواهیم گفت.

